

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ТА КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

О. А. Коваль,

доцент, к.е.н., кафедри «Фінанси,
банківська справа та страхування»;

В. Ю. Супрун,

магістр, Запорізький національний
технічний університет

Анотація. У статті розглянуто сутність, види та співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Запропоновано шляхи вдосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємств в умовах кризи.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, взаєморозрахунки, факторинг, форфейтинг.

Annotation. The article describes the nature, type and ratio of accounts receivable and accounts payable. The ways of improving the management of accounts receivable and accounts payable business in crisis.

Keywords: accounts receivable, accounts payable, settlements, factoring, forfaiting.

Постановка проблеми. На сьогодні одним з найбільш складних і суперечливих питань є необхідність управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. Ринкові відносини вимагають удосконалення системи взаєморозрахунків суб'єктів господарювання. Суб'єкти господарювання на перший план висувають вирішення власних проблем, замість виконання фінансових зобов'язань по платежах перед партнерами.

Значним недоліком у законодавстві є те, що воно не стимулює створення резерву сумнівних боргів, адже даний процес вимагає

вилучення з обороту значних коштів, що могли б бути задіяні в інших сферах діяльності підприємства, а їх необхідно резервувати, однак при цьому вони не включаються до валових витрат у податковому обліку, що в свою чергу не впливає на зменшення податку на прибуток. Без створення резерву підприємства стають неадаптованими до кризових явищ, які можуть виникати в економіці. Це є досить актуальним у сучасних умовах, адже в Україні спостерігається економічна криза, однією із елементів якої є криза неплатежів. Дана криза проявляється в тому, що підприємства не здійснюють своєчасно платежі одне одному за товари, роботи, послуги. Цей процес супроводжується ростом дебіторської та кредиторської заборгованості між суб'єктами підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню даної проблеми присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, М. С. Пушкар, В. О. Шевчук та інші. Але незважаючи на значний внесок науковців, низка нерозв'язаних проблем залишається, а саме: низький рівень автоматизації даної ділянки обліку; відсутність: а) внутрішнього аудиту та внутрішніх форм звітності, необхідних для управління; б) методичних рекомендацій з удосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Метою статті є дослідження методичних та практичних аспектів відображення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах та шляхів удосконалення управління ними в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу досліджень. У країнах з розвинутою економікою підприємства не залежать від своєчасного перерахунку грошових коштів покупцями. Вони мають змогу безпосередньо перетворювати грошові вимоги на гроші під заставу боргових вимог. А в українській практиці даний механізм управління дебіторською заборгованістю не налагоджено і доки це не буде зроблено, проблема неплатежів не буде вирішена. Актуальність теми дослідження визначається важливістю вдосконалення організації розрахунків, що вплине на розв'язання глобальних економічних проблем України, і необхідністю удосконалення розрахунків відповідно до економічних відносин ринкового спрямування.

Питома вага в складі джерел коштів підприємства, як відомо, належить позичковим коштам, у тому числі й кредиторській заборгованості. Кредиторська заборгованість утворюється як наслідок неналежного виконання сторонами взятих на себе зобов'язань і являє собою заборгованість організації з виконання взятих на себе зобов'язань, або зобов'язань, виконання яких передбачено чинним законодавством (цивільним, податковим, трудовим і т.д.) [1].

Зобов'язання виникають через існуючі обов'язки підприємства щодо передачі певних активів чи надання послуг іншому підприємству в майбутньому. Як правило, підприємство має кілька видів зобов'язань і значну кількість кредиторів. Отже, користувачам фінансової звітності необхідно мати можливість визначати величини і типи заборгованостей із фінансових звітів [3]. Перевірка фінансових звітів аудитором є достатньою для того, щоб користувачі були впевнені, що всі зобов'язання належним чином визначені, оцінені та включені до фінансових звітів відповідно до вимог чинного законодавства та П(С)БО. Щоб задовольняти ці вимоги, кредиторська заборгованість повинна бути визначена та класифікована належним чином.

Кредиторська заборгованість, хоча і є тимчасовим залученням позикових засобів, у результаті негативно впливає на фінансовий стан підприємств, оскільки наявність кредиторської заборгованості говорить про неплатоспроможність підприємства і підриває авторитет підприємства в покупців і замовників. Кредиторська заборгованість з терміном позовної давності, що стік, підлягає віднесенню до бюджету, тобто остаточно вилучається з господарської діяльності підприємств-виробників [1].

Для раціональної організації роботи підприємства з кредиторами, оцінки наявності і термінів погашення кредиторської заборгованості недостатньо інформації фінансового обліку. У Журналі №3 та реєстрі до нього вказано виникнення та погашення заборгованості перед постачальниками і підрядниками, ведеться облік інших кредиторів, по яких не описуються терміни заборгованості. Тому для вдосконалення системи управлінського обліку по кредиторській заборгованості, як пропонується в [4], необхідно розробляти план-графік погашення кредиторської заборгованості. Він має вестись у розрізі боржників (рахунки 63, 68, 66 та ін.) за місяць із вказуванням кінцевих термінів погашення заборгованості

підприємства перед ними. Підсумки за місяць по боржниках повинні співпадати з даними аналітичного і синтетичного обліку. Підсумки по окремих календарних датах необхідні для визначення потреби в коштах на банківських рахунках.

Передусім треба перевірити достовірність інформації щодо видів і термінів погашення кредиторської заборгованості. Для цього користуються прямим підтвердженням контрагентів, вивченням контрактів і договорів, особистими бесідами з працівниками, які накопичують інформацію про борги і зобов'язання підприємства. У процесі аналізу необхідно дати оцінку умов заборгованості, звернути увагу на терміни, обмеження використання ресурсів, можливості залучення додаткових джерел фінансування.

З проблемою удосконалення взаєморозрахунків суб'єктів господарювання тісно пов'язана проблема створення ефективного внутрішнього аудиту та вдосконалення системи управлінського обліку. Як показали дослідження, навіть на великих підприємствах майже відсутні спеціальні служби аудиту та управлінського менеджменту.

У процесі планування та управління внутрішнім аудитом важливим етапом є розробка програми проведення перевірки операцій з обліку кредиторської заборгованості, а також розробка класифікатора можливих порушень і помилок, ймовірність виникнення яких на конкретному підприємстві може бути значною. При необхідності програма може бути значно деталізована відповідно до визначеного виду кредиторської заборгованості.

Так, на думку О. Є. Гудзя, в програму обліку й аудиту кредиторської заборгованості можуть бути включені питання: перевірка критеріїв оцінки кредиторської заборгованості; перевірка правильності відображення кредиторської заборгованості; перевірка правильності кореспонденції і відображення операцій з обліку кредиторської заборгованості; відображення результатів операцій з кредиторською заборгованістю в реєстрах обліку і формах звітності тощо.

В умовах комп'ютерної обробки даних, з метою підвищення рівня автоматизації роботи, потрібно застосувати програмний «конструктор» на базі інтеграції функціонального модуля з підсистемами, що пов'язані з фінансовими та виробничими аспектами управління. Це дозволить скоординувати планову послідовність закупок і видачу дозволу, надасть свободу маневру у виборі способів платежу, а також

своєчасно виявляти недопустимі види кредиторської заборгованості, зокрема, безнадійну заборгованість та правильне і своєчасне її списання, що дасть змогу отримати достовірну інформацію, необхідну при формуванні та відображенні фінансових результатів; створити якісну інформаційну базу по кредиторській заборгованості для учасників розрахунків, яка необхідна для попередження ймовірності настання платіжної кризи суб'єктів господарювання, що дасть змогу підвищити якість управління розрахунками підприємства.

Як збільшення, так і зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості можуть призвести до негативних наслідків для фінансового стану підприємства. Так, зменшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може статися через погіршення стосунків з клієнтами, тобто через зменшення кількості покупців продукції. Збільшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може бути наслідком неплатоспроможності покупців. Дебіторська заборгованість істотно погіршує фінансовий стан підприємства, вона є іммобілізацією грошових засобів, відверненням їх з господарського обороту, що приводить до зниження темпів виробництва і результативних показників діяльності підприємства, оскільки прострочена дебіторська заборгованість, по якій закінчився термін позовної давності, підлягає віднесенню на збитки підприємства [2].

Робота з дебіторською заборгованістю, тобто процес управління нею, є важливим моментом у діяльності будь-якого підприємства і вимагає пильної уваги керівників і менеджерів. Визначення підходів до управління дебіторською заборгованістю, етапів і методів – проблема, що не має однозначного рішення, залежить від специфіки діяльності підприємства та особистих якостей керівництва [5].

Значне перевищення дебіторської заборгованості завжди загрожує фінансовій стійкості підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування. Розглядаючи питання аналізу дебіторської заборгованості (розрахунку з покупцями й замовниками), слід ознайомитися з одним із методів розрахунку з покупцями, що широко використовується в країнах з розвинутими ринковими відносинами, – методом надання знижок за дострокової оплати. Відомо, що за умов інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до того, що підприємство-виробник реально одержує лише частину вартості реалізованої продукції. Тому підприємству інколи вигідніше

зробити знижку на реалізований товар за умови швидкої оплати рахунка (наприклад, у десятиденний термін), ніж втратити більшу суму в результаті інфляції. Ефективне управління дебіторською заборгованістю також є найважливішою характеристикою ліквідності фірми, оскільки чим менше засобів умертвляється в дебіторській заборгованості, чим менше у неї «поганих» боргів, тим коротше цикл грошового обігу, тим швидше й акуратніше вона сама оплачує свої зобов'язання. І кредитори, і рейтингові агентства уважно вивчатимуть дебіторську заборгованість компанії, вирішуючи питання її кредитоспроможності, її кредитного рейтингу.

Для поліпшення фінансового стану організації необхідно:

- стежити за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості організації і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування;
- контролювати стан розрахунків по прострочених заборгованостях;
- по можливості орієнтуватися на збільшення кількості замовників з метою зменшення ризику несплати монопольним замовникам.

Основними завданнями аналізу дебіторської заборгованості є:

- перевірка реальності і юридичної обґрунтованості сум дебіторської заборгованості, що числяться на балансі підприємства;
- перевірка дотримання правил розрахункової і фінансової дисципліни;
- перевірка правильності отримання сум за відвантажені матеріальні цінності і повноту їх списання, наявність виправдовувальних документів при здійсненні розрахункових операцій і правильності їх оформлення;
- перевірка своєчасності і правильності оформлення і пред'явлення претензій дебіторам, а також організація контролю за рухом цих справ і перевірка порядку організації стягнення сум заподіяного збитку й інших боргів, що впливають з розрахункових взаємовідносин;

- розробка рекомендацій по впорядкуванню розрахунків, зниженню дебіторської заборгованості.

Уважаємо, що підприємствам-кредиторам, щоб уникнути втрат від оподаткування, необхідно створювати резерв сумнівних боргів, а також звернути увагу на ті виділені ситуації, при яких можна не створювати резерв сумнівних боргів (Рис. 1) [9].

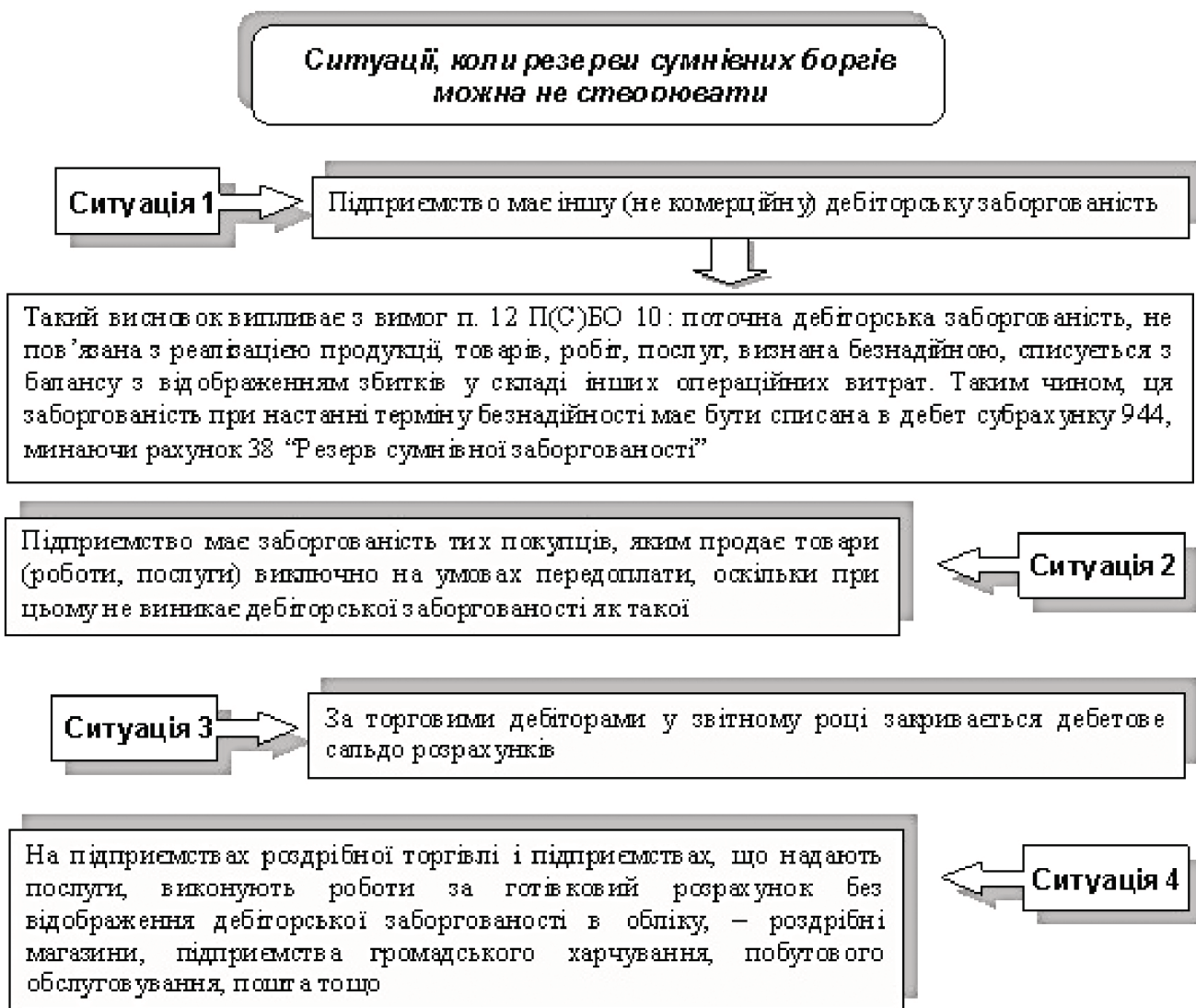

Рис. 1. Ситуації, при яких можна не створювати резерв сумнівних боргів

Рішення про створення резерву сумнівних боргів повинно готуватись комісією підприємства за участю керівників юридичної, бухгалтерської, збутової служб та затверджуватись керівником підприємства. Вважаємо, що в рішенні комісія повинна відображати такі відомості: дату та причину виникнення заборгованості, термін її погашення (векселів, застав, договорів страхування), дату подання

позовної заяви до суду (арбітражного суду) про стягнення заборгованості з покупця (замовника), номер та дату платіжного доручення про перерахування мита.

На думку К. С. Сурніної резерви сумнівних боргів дозволяється створювати тільки за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року, в той час як сумнівні борги виникають в ході торгових операцій упродовж року [9]. Існують наукові думки, що необхідно нараховувати резерв та переглядати протягом усього облікового періоду. На нашу думку, розраховувати та створювати резерв сумнівних боргів доцільно перед складанням як квартальної, так і річної звітності, а використовуватися він буде при потребі впродовж звітного року. Вважаємо, що резерв сумнівних боргів повинен формуватись на підприємствах у базі даних експертних оцінок.

Висновки. Раціональна організація і контроль за станом дебіторської заборгованості в сучасних умовах ринкової економіки грає найважливішу роль в ефективності господарської діяльності організації. Від стану цих розрахунків багато в чому залежить платоспроможність організації, її фінансове положення і інвестиційна привабливість.

Нині в умовах зниження рівня розрахункової дисципліни система «неплатежів» веде до зростання дебіторської заборгованості, у тому числі простроченої. Таке положення обумовлює необхідність контролю суми дебіторської заборгованості і її руху (виникнення і погашення).

Необхідно постійно контролювати та відстежувати ситуацію з кредиторською заборгованістю, вчасно і правильно приймати управлінські рішення, уникати складних і суперечливих ситуацій з кредиторами.

Для прискорення переводу дебіторської заборгованості в інші форми оборотних активів підприємства, чи це грошові кошти, чи високоліквідні довгострокові (короткострокові) цінні папери, необхідно застосовувати рефінансування дебіторської заборгованості, зокрема – факторинг і форфейтинг [3].

Саме ефективна організація розрахунків повинна активно сприяти: зміцненню договірної дисципліни; підвищенню відповідальності підприємств за своєчасне і в повному обсязі здійснення

платежів за всіма зобов'язаннями; прискоренню обороту коштів; ефективному використанню тимчасово вільних коштів.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 11 «Зобов'язання», затверджене наказом МФУ від 31.01.00 р. № 20 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu11/> (дата звернення: 21.05.2017).
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість» від 8 жовтня 1999 року № 237 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu12/> (дата звернення: 21.05.2017).
3. Бухгалтерський облік : навч. посібник / [Т. А. Бутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза ; заред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. — Житомир : ЖІТІ, 2000. — 672 с.
4. *Акімова, Н. С.* Основні проблеми обліку та внутрішнього аудиту дебіторської та кредиторської заборгованості / Н. С. Акімова // Науково технічний збірник. — Харків, 2007. — Вип. 77. — С. 268–272.
5. *Береза, С. Л.* Класифікація дебіторської заборгованості: нові підходи / С. Л. Береза // Вісник ЖІТІ. — 2007. — № 14. — С. 156–160.
6. *Гудзь, О. Є.* Дебіторська та кредиторська заборгованість в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О. Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 1–2. — С. 65–70.
7. *Пшенична, В. Ю.* Удосконалення обліку кредиторської заборгованості [Електронний ресурс] / В. Ю. Пшенична // Наук. доп. КНЕУ. — 2008. — № 3 (4). — Режим доступу: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?t=698> (дата звернення: 21.04.2017).
8. *Сурніна, К. С.* Проблеми обліку дебіторської та кредиторської заборгованості в умовах введення нових положень (стандартів) бухгалтерського обліку / К. С. Сурніна // Економіка: проблеми теорії та практики : Міжвузівський зб. наук. праць Дніпропетровського

державного університету. — Вип. 20. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. — С. 77–82.

9. *Сурніна, К. С.* Резерв сумнівних боргів: порівняння українських, російських та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку / К. С. Сурніна // Збірник тез та текстів виступів наукової міжнародної конференції «Розвиток науки про бухгалтерський облік». Частина III. — Житомир : ЖІТІ, 2000. — С. 100–105.